

Ahilik Ruhu İzmir Kemeraltı'nda Yaşıyor

– AytenDirier · 17 Ekim 2009

Ayten DİRİER

I-Ahilik Kurumu

"Eğer bir yılsa hedefiniz pirinç ekin,
10 yılı hedefliyorsanız ağaç dakin,
100 yılsa hedefiniz insan yetiştirin"(1)

Günümüz devletleri, toplum hayatının şekillendirilmesinde sivil örgütlerin önemini kavramış ve görevlerinin büyük bir kısmını adı geçen örgütlere devretme eğilimine girmişlerdir. Sivil toplum örgütleri ve kurumlarının oluşması ve işleyişinde, toplumun kültürel değerleri önemli yer tutar.

Türk tarihini incelediğimizde, İlk Müslüman Türk devletleri'nden itibaren sivil toplum örgütlerinin toplumsal hayatını derinden etkilediği görülür. Bunların başında Ahilik kurumu gelir.

1- AHİ NEDİR?

Ahi kelimesinin kaynağı ile ilgili birbirinden tamamen farklı iki görüş bulunmaktadır: *Birinci görüşe göre; Ahi kelimesinin kaynağı Türkçe olup, "akı" kelimesinin Anadolu'daki söyleniş tarzından doğmaktadır. Buna göre Ahi kelimesi "cömert, eli açık" anlamlarına gelen "akı" kelimesinin "h" sesi ile okunmasından türemiş ve terimleşmiş bir kelimedir.(2) Ahi kelimesinin reisler (başkanlar, liderler) için kullanılması, onun Türkçe "akı" kelimesindeki ses değişikliğiyle oluştuğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Nitekim, Ahi kurumunda başkanlara Ahi, diğerlerine fetâ, fityan denilmektedir.(3)

*İkinci görüşe göre Ahi, "erkek kardeş" anlamına gelen "ah" kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan ve sahiplik ifade eden "ye" zamirinin bitişmesinden oluşan bir kelimedir. Ahi kelimesi bu haliyle "kardeşim" anlamındadır.

Eldeki verilerin çoğu ikinci görüşü desteklese de; Ahî kelimesinin, aynı zamanda tasavvufla ilgili oluşu, iki görüşün de doğru olduğunu göstermektedir. Çünkü; cömertliğe, el açıklığına, mertliğe dayanan Ahilik kurumunun vazgeçilmez kurallarından biri de, üyelerinin birbirini kardeş görmeleridir.

2- AHİLİK NEDİR?

Ahilik, Türk illerinde yayılmış bulunan "dinî-meslekî" karakterli kurumlardır. Bu kurumların ana kuralları; başta mensupları olmak üzere, insanlar arasında, sevgi-saygı bağlamında dayanışma ve yardımlaşma

kurmaya çalışmışlardır.

3-AHİ TEŞKİLATI'NIN DOĞUŞU ve YAYILMASI

İlk Müslüman Türk Devletleri'nin tasavvuf cereyanlarını desteklemeleri ve derviş-gaziler için tekke, zaviye ve ribat inşa etmeleri, bu yaşantının yaygınlaşmasını kolaylaştırıyordu. İslâmiyet'in din olarak Türkler tarafından kabul edildiği asırda, sınır boylarını(uç) dolduran ribatlar(hanlar), mücahid dervişlerin faaliyet üsleri olmuşlardı. Bu merkezler, tasavvufun Türkler arasında yayılmasını kolaylaştırmıştır. Yeni yaşayış tarzı, Türk'ün karakterine uygundu. Bu sebeple İslâm'ı benimseyen Türkler, "derviş-gazi" kimliğine bürünüyorlardı. Ahmet Yesevi gibi mutasavvıfların fikirlerini Türkçe ile ifade etmeleriyle Ahi birlikleri, büsbütün kuvvetlenmiş ve kitleleri harekete geçirecek güce erişmişlerdir.(4)

Devletin desteğiyle gelişen ve çeşitli isimlerle anılan tekke, zaviye ve ribatlar, başıboş bırakılmamış; devletin denetimi ve kontrolü altına alınarak, devletin gösterdiği doğrultuda faaliyet göstermişlerdir. Bu merkezler zamanla devlet için sosyal yardım, imar faaliyetleri ve askerî üsler rolünü oynar duruma gelmiş, birer kültür ve eğitim yuvası olarak devletin genel amacına hizmet etmişlerdir(5).

B. Selçuklu İmparatorluğu döneminde, devletin ileri gelenleri ve mutasavvıflar tarafından Anadolu, savaşı ruha sahip derviş-gâzilere ve göçebelere hedef olarak gösterilmiştir. Bunun sonucunda, içerisinde her toplum kesitinden (esnaf, tüccar, din âlimi) insanın bulunduğu kitleler Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlatmışlardır. Göç dalgaları kısa zamanda insan seline dönüşmüştür. Gerek ilk göç döneminde ve gerekse XIII. ve XIV. asırlarda Moğol istilasının etkisiyle meydana gelen ikinci göç dalgasında, Anadolu'ya gelenlerin büyük bir kısmını oluşturan Türkmenler'in arasında çok kalabalık bir sufi kütlesi bulunuyordu.

Bu dönemde tasavvuf merkezli yaşam tarzı, etkin ve yaygın bir biçimde İslâm dünyasının her tarafını kaplamıştı. Kuvvetli siyasi bir merkeziyetin bulunmayışı, hâkimiyetin küçük emirlere geçmesine ve karışıklıkların doğmasına sebep oluyordu. Karışıklıkların manevi otoriteye dayanan tasavvufi bir yaşam tarzıyla giderilmeye çalışılması, emirlerin ve sultanların şeyhlere yönelmesi ve tarikatların devlet tarafından resmen tanınması gibi sonuçlar doğurmuştur. (6).

Anadolu Selçuklu sultanlarının güçlendiği devirde, Abbasi halifesi Nasır, siyasi otoritesini güçlendirmek amacıyla Selçuklu sultanına "fütüvvet şalvarı" gönderdi. A.Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gönderilen heyet içinde,fütüvvet libasını kendisine takdim etmek üzere Horasanlı Evhad'ud-Din Kirmanî ve damadı Ahi Evren de bulunmaktaydı. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in elçileri kabul edip, fütüvvet şalvarını giymesi bu kurumun devletin himayesi altında Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Fütüvvet, Horasan ve Azerbaycan'da olduğu gibi Ahilik adı ve tamamen sufi bir karakterle yayılmıştır.(7)

Ünlü seyahatnâmesinde Anadolu'yu "şefkat diyarı" olarak niteleyip, Ahiler'den övgüyle söz eden İbn-i

Batuta, şehirlerde, köylerde, kasabalarda, hattâ dağ başlarında, geçitlerde zaviyeler kurduklarını anlatır A. Selçuklular döneminde Anadolu'da yayılan ve Osmanlının kuruluşunda çok önemli rol oynayan Ahîler; şehirlerde kurdukları tezgahlar ve iş merkezleriyle devletin ekonomik ve ticari hayatına hakim olup, dağ başlarında kurdukları derbent ve zaviyelerde de askeri faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

Ahîlerin ıssız yerlerde kurdukları zaviyelerde gelen-geçene hizmet edildiğini anlatan İbn Batuta, buraların masraflarını karşılamak üzere vakıflar kurulduğunu da bildirmektedir.(8) Ahi örgütlenmesi öylesine güçlüydü ki, Anadolu Selçuklular parçalanmaya yüz tuttuğu XIII.asırda, birçok şehirde yönetimi ele almış, hatta Ankara'da bir Ahi Cumhuriyeti kurmuşlardı.Ahiler âdeta şehirlerin hazır kuvvetleriydi, ani bir baskın ve karışıklık çıktığı zaman, tehlikeyi önleme ve ortalığı yatıştırmayı başaran tek güç idi. Keza Selçuklu sultanlarının tahta çıkmalarında ya da meliklerin mücadelesinde bunlar da taraf tutmuş, siyasi olaylara karışmışlardı.(9)

4-AHİLERİN OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDAKİ ROLLERİ .

Ahîler, cihat anlayışları gereği, sürekli olarak savaş yapılan "uç" bölgelerine, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş bölgesine yönelmişlerdir.Dönemin istikrarsızlığı, Anadolu Selçuklularının yönetim zayıflığı ve Moğol baskısı, Doğu Roma sınırına yönelişi hızlandıran asıl etkenlerdi

Uç'ta faaliyet gösteren Osman Gazi'nin amacı, "Allah"ın adını her tarafa yaymaktı. Bu nedenle, diğer derviş-gaziler gibi Ahîler de Osman Gazi'nin etrafında oluşan halkaya katıldılar. Osman Gazi'nin kuvvetlerine katılan derviş gaziler ve Alperenler, pirlininin "Şu ata bin, batıya git, atın durduğu yerde in ve hemen hizmete başla" buyruğunun gereğini yaptılar. Akıncı derviş-gaziler, Türk'ün "Gökyüzünü vatanının çadırı yapma" idealini, İslâm'ın "Yeryüzünü secde yapmaya uygun duruma getirme ve zamana ezan sesiyle hâkim olma" anlayışı doğrultusunda harekete geçtiler.(10)

Ahîlerin uçlarda, yani Osmanlı Beyliğinin kurulduğu bölgelerde çok önemli roller oynadıkları, fetihlerin gerçekleşmesinde büyük gayretleri olduğu bilinmektedir. Ahîler, fütühatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız örgütlü ve imanlı savaşçı sağlamakla kalmayıp, halk arasında dinî ve sosyal fikirleri propaganda etmekle de uğraşmışlardır. Onlar, faaliyete geçtikleri ülkelerin sosyal yapısında ve siyasî örgütlerinde büyük yenilikler yaparak, yeni gelenlerle yerli halkın kaynaşmasını sağlayarak fütühat işlerini kolaylaştırmışlardır. Rum diyarının İslâmlaşmasında, derviş-gazilerin, alperenlerin ve Ahilerin büyük rol oynadıkları bilinmektedir.(11)

Aşık Paşazade'nin varlığından bahsettiği; "Ahiyân-ı Rum, Bacıyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum ve Gaziyân-ı Rum" Anadolu zümrelerinin "Dar'ül Harb" denilen cihat topraklarında beraber hareket ettikleri tüm kuruluş kaynaklarında geçer.(12) Nitekim, Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu kabul edilen kişinin Ahî Evren'in hanımı olduğu, Abdal Musa ile görüştüğü ve Bacıyân-ı Rum mensublarının tezgahlarında dokunan malzemenin yeniçerilere "külâh" olduğu görüşü hâkimdir(13).

Osmanlı Beyliği'nin temeli atılırken, Orta Anadolu'da Ahîlik ve Babailik olarak iki mühim tarikat vardı. Ahî Reislerinden olup, Eskişehir civarında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebalı, o yörenin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı. Tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebalı'nın kızı Malhatun'u, Gazi Osman Bey almış ve bu suretle Ahîlerin nüfûzundan yararlanmıştı. Nitekim, Şeyh Mahmut Gazi, Ahî Şemseddin ve oğlu Ahî Hasan ve sonra da Osmanlılarda Kadı, Kazasker ve Vezir olan Cendereli (meşhur tabir ile Çandarlı) Kara Halil de Ahîlerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliğinin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi.(14)

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sırasında önemli görevler yüklenen Ahîlik kurumunun, Beyliğin devlete dönüşmesinden sonra, bazı fonksiyonlarını yitirdiği görülür. Özellikle askerî faaliyetler içinde olan, orduya yardım eden, ona ikmal ve lojistik destek sağlayan Ahîlik, bu faaliyetlerini daha sonraları yürütememiştir.

Aynı zamanda bir Ahi reisi olan sultan I. Murat döneminden itibaren, Ahîlik kurumunun "eli bayraklı, beli kuşaklı" kısmı, yeniçerilerin temelini oluşturarak, bu faaliyetini sona erdirmiştir. Devletin silahlı gücü oluştuktan sonra, bu faaliyetin son bulması normal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. II.Murad ve Fatih dönemlerinden sonra ise, pek çok fonksiyonlarını kısmen veya tamamen kaybeden Ahilik kurumu, bir esnaf teşkilâtına(Loncalar) dönüşmüştür(15).

Sonuç olarak, Ahî Evren'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Ahilerin örgütlenmeye başladıkları, kurumlarının çok geniş bir alana yayıldığı, Selçuklular zamanında ekonomik ve ticarî faaliyetlerinin yanı sıra, askerî ve siyasi faaliyetlerde de buldukları, Osman Bey'in kısa bir süre içinde ün ve güç kazanmasında etkin rol oynadıkları, I.Murad'ın tahta geçmesinde etkili oldukları, Fatih döneminde bir esnaf teşkilatına döndüklerini söyleyebiliriz.

*Kaynakça

1-Eski Burdur Milletvekili Yusuf Ekinci:İzmir'deki "Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları"konferansı konuşması, <http://www.iesob.org.tr/content/view/959/117/>

2-<http://www.ahilik.gen.tr/kavram/index.html>

3-İbn Batuta, İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler,Çev.İsmet Parmaksızoğlu, s.7-8, M.E.B. yay., İstanbul-1971

-Fuad Köprülü : Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, s.211-216, Ankara-1976.

-Mehmed Şeker:Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi İslâmlaşması s.123-128, İstanbul- 1973,

4-Köprülü:T.E.İ.Mutasavvıflar'da,Ahmet Yesevi ve Ahi'ler hakkında ayrıntılı bilgi verir.

5-Osman Turan, Selçuklular ve İslâmiyet, s.20,İstanbul-1971,

6-Köprülü: T.E.İ.Mut. s.197,

Göçler için bkz; Ayten Başabaş Dirier:Türk Anadolu'da, s.120-125,İzmir-1983

7- http://www.ahilik.gen.tr/kavram/ortaya_cikis.html

8-Osman Turan:Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti,3.baskı, s.362,İstanbul-1980
İbn Batuta Seyahatnâmesi, s.61

9-M.Çağatay Uluçay:İlk Müslüman Türk Devletleri, 2.baskı,s.283, MEB,Ankara-1975

10- <http://www.ahilik.gen.tr/kavram/osmanli.html>

11- M. Şeker:a.e, s.118-139, 1973, Uluçay: a.y.

12-Fuad Köprülü: Osmanlı imparatorluğu'nun Kuruluşu,s.144-171,İstanbul-1981,
M.Şeker: a.e,s.134

13-<http://www.ahilik.gen.tr/kavram/osmanli.html>

14-İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi, I.Cild ,s.530, 3.baskı,Ankara-1972

15-Uzunçarşılı:a.e, s.531, <http://www.ahilik.gen.tr/kavram/cozulus.html>